

Підготовка студентів ВНЗ до виховної діяльності у загальноосвітній школі / Н.М. Бісик, М.В. Левківський // Гуманітарний вісник ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”: наук.-теоретич. зб. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – С. 60-64 (наукова стаття; 5 с., 0,5 д.а.).

Н.М. Бісик, М.В. Левківський

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ВНЗ ДО ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті подаються аспекти педагогічної підготовки студентів до здійснення виховної діяльності з підлітками загальноосвітньої школи

Пріоритетами нової світової динаміки є демократизація змісту освіти, піднесення авторитету особистості, виховання її на ідеях миру, толерантності, гуманізації міжособистісних відносин. Це зумовлює потребу в розробці й упровадженні нових технологій у навчальному процесі, й зокрема вищої школи. Про проектування та реалізацію нових технологій ідеться у Державній національній програмі „Освіта” (Україна ХХІ століття) у зв’язку із стратегічним завданням щодо наближення національної системи вищої освіти до освітніх систем країн Європи із подальшою інтеграцією української освіти у світовий освітній простір.

Однією із об’єктивних причин, що зумовила реальні зміни на теренах Європи та світу є потреба навчитися „жити разом”, зберігаючи власну різноманітність та індивідуальність і водночас розуміючи та поважаючи один одного [1, 6]. У зв’язку з цим удосконалення діяльності вищих навчальних закладів України передбачає поліпшення змісту освіти з метою підготовки людей високої освіченості й культури, кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного саморозвитку та розвитку в майбутніх педагогів якостей динамічності, мобільності, толерантності, гнучкості, шанобливості, а також здатності формувати такі ж якості у своїх вихованців. Визначені завдання потребують актуалізації уваги дослідників щодо питання підготовки студентів до здійснення виховної діяльності в умовах загальноосвітньої школи.

Зазначимо, що проблеми методологічної підготовки майбутніх учителів знайшли відображення у роботах В. Андрушенка, І. Беха, І. Зязюна, Н. Ничкало, О. Сухомлинської та інших. Теоретичні засади органічної єдності виховного та освітнього компонентів професійної підготовки подаються у працях Ю. Бабанського, О. Савченко, В. Сухомлинського. Вчені Л. Артемова, І. Булах, С. Вітвицька, Л. Долинська, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна розглядають різні аспекти підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності як складової педагогічної майстерності.

Дослідження виховної практики загальноосвітніх шкіл засвідчило певні протиріччя, які стосуються вищої та загальноосвітньої шкіл щодо здійснення виховної діяльності вчителем та його практичної підготовки. Вони полягають у потребі гуманізації взаємин в учнівському середовищі та

недостатньою спроможністю вчителя ефективно розв'язати дане завдання внаслідок недостатнього оволодіння практичними методиками їх оптимізації; між потребами сучасної виховної практики загальноосвітніх шкіл та недостатньою практичною підготовкою майбутніх учителів у ВНЗ до здійснення виховної діяльності.

Відомо, що одним із принципів оновлення сучасної школи є гуманітаризація, яка передбачає становлення гармонійної цілісної зростаючої особистості, що, у свою чергу, зумовлює формування якісно нового педагогічного мислення вчителя на всіх рівнях професійної діяльності [4, 52]. Тому неабиякого значення набуває пошук нових технологій у підготовці майбутнього вчителя щодо розвитку його культурологічних поглядів, гуманітаризації його професійної діяльності, і, зокрема, здійснення виховної діяльності у школі. На створення технологій, в основі яких особистість постає як суб'єкт виховної діяльності, скеровують свій пошук дослідники В. Бучківська, А. Вірковський, В. Єремєєва, М. Левківський, А. Нісімчук, О. Падалка, О. Пехота, В. Оржеховська, Г. Селевко, Г. Сорока, Н. Щуркова, Н. Яковець та інші.

Доречно відзначити, що на сучасному етапі здійснюється досить активний пошук та розробка нестандартних підходів щодо розв'язання педагогічних проблем. Результатом такого пошуку є поява нових навчально-виховних технологій. Загалом нові технології навчання й виховання базуються на діяльнісному підході, котрий передбачає не просте засвоєння знань, а, насамперед, способи цього засвоєння та способи аналогій, створення ситуацій, які стимулюють самостійні відкриття студентів [2, 14].

Метою пропонованої статті є розкриття аспектів підготовки майбутніх учителів до здійснення виховної діяльності в загальноосвітній школі та окреслення деяких форм та методів у підготовці студентів до організації процесу виховання культури взаємин учнів у позаурочній діяльності.

Л. Мороз визначає готовність до виховної діяльності як цілісне, складне, особистісне утворення, що забезпечує високий рівень педагогічної діяльності й охоплює професійно-педагогічні погляди і переконання, професійну спрямованість психічних процесів, професійні знання, уміння долати труднощі, оцінювати наслідки своєї праці, професійно самоудосконалюватися [3, 144]. Таким чином, готовність до формування культури взаємин в учнівському середовищі можна розглядати як сукупність знань, умінь, навичок про предмет виховання, а також сформованість таких якостей особистості, які дають можливість майбутньому педагогові свідомо та компетентно здійснювати виховну діяльність.

Серед умінь, які є критеріями успішного здійснення педагогами виховної діяльності, можна виокремити такі: здатність адекватно оцінювати педагогічну ситуацію в умовах взаємодії школярів і свої власні педагогічні дії; вміння бачити особливості розвитку вихованців, їх місце у системі міжособистісних взаємин; враховувати рівень їхньої культури; виявляти і розвивати позитивні нахили та здібності; допомагати долати труднощі у взаєминах із іншими, обирати схвалювані форми спілкування; виявляти співтворчість із дітьми на всіх етапах взаємодії, проявляти емоційну співучасть; мати знання стосовно предмету виховання.

Таким чином, результативність виховної роботи зі школярами залежить від професійної компетентності вчителя та рівня його майстерності. Теоретичний та технологічний потенціал учителя має бути наповнений науковими уявленнями про проблеми, які виникають в учнівському середовищі; педагог повинен мати знання стосовно методів та прийомів їх розв'язання, форм і способів педагогічного забезпечення процесу виховання школярів, володіти діагностичним інструментарієм для вивчення особистості вихованця, взаємин у колективі та результативності процесу виховання.

Саме тому підготовка майбутніх учителів у ВНЗ до здійснення майбутньої виховної діяльності передбачає низку наступних завдань: сприяти усвідомленню педагогами необхідності реалізації особистісно орієнтованого підходу у виховному процесі, який передбачає суб'єкт-суб'єктні взаємини вчителя та вихованця; розширення кола знань про форми, методи, способи ефективної організації виховної взаємодії; набуття навичок проектування і здійснення виховної діяльності з урахуванням інтересів та можливостей дітей, рівня їхньої активності. Розв'язанню поставлених завдань має бути підпорядкована як традиційна організація навчально-виховного процесу у ВНЗ, так і спеціально організоване навчання щодо опанування майбутніми вчителями спеціальних умінь та навичок здійснення виховної діяльності.

Визначення стану готовності до здійснення виховної роботи з підлітками проводилося серед студентів п'ятого курсу Житомирського держуніверситету (69 респондентів), а також серед учителів-практиків Житомирської гуманітарної гімназії №23 та Брусилівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 (Житомирська область) (47 респондентів). Опитуваним було запропоновано проаналізувати власні знання та вміння щодо організації взаємодії з вихованцями: наскільки вони здатні зрозуміти внутрішній світ дитини підліткового віку, чи достатньо у них знань про особливості підлітків, специфіку міжособистісних взаємин у підлітковому колективі (знання); наскільки вони озброєні діагностичними методиками та технологіями роботи з підлітками. Вивчення засвідчило, що студенти й учителі усвідомлюють необхідність побудови взаємодовірливих стосунків із вихованцями, однак відчують недостатню озброєність діагностичними методиками вивчення взаємин в учнівському колективі та технологіями роботи з вихованцями (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Рівні	Знання, % (чол.)		Практична підготовка, % (чол.)	
	студенти	шкільні вчителі	студенти	шкільні вчителі
достатній	52% (36)	47% (22)	20% (14)	15% (7)
середній	33% (23)	45% (21)	38% (29)	55% (26)
недостатній	15% (10)	8% (4)	39% (27)	30% (14)
Всього	100 (69)	100 (47)	100 (69)	100 (47)

Наведемо окремі висловлювання студентів, що представляють оцінку власних знань та практичної готовності до здійснення виховної роботи з підлітками:

„На сьогодні знання і вміння у мене є, на жаль, на теоретичному рівні, а практики поки що замало. Однак, переконана, що досвід буде, потрібно лише велике терпіння, бажання, любов до своєї справи, усвідомлення того, що є сенс у тому, що ти робиш. І якщо це потрібно хоча б одному вихованцеві, то справа того варта”.

„Знання, які я маю, теоретично можуть допомогти створити відкриті та довірливі стосунки з вихованцями, але для цього необхідні ще й особистісні якості, і досвід роботи з цією категорією дітей. Знання без практики – мертві”.

„...Шлях побудови взаємодовіри і взаєморозуміння буде нелегким, а, може, у деяких випадках важким. Бракує вмінь „підібрати ключик до дитини”, з’ясувати справжню причину її поведінки”.

Варто зазначити, що важливе місце у підготовці майбутніх учителів до здійснення виховної діяльності у загальноосвітніх школах займає **педагогічна практика**, проходження якої збагачує студентів досвідом безпосереднього застосування методик вивчення особистості школяра, особливостей міжособистісних взаємин учнів, кількісного вимірювання розвитку соціальних якостей вихованців із проектуванням технологій щодо оптимізації їх загального соціального зростання. Запропонована система педагогічних завдань на час проходження педагогічної практики допомагає студентам набувати знань та вмінь безпосередньо у практичній діяльності, а також ознайомитися із досвідом застосування виховних технологій у роботі досвідчених учителів-практиків.

Іншим видом діяльності, який забезпечує практичний рівень підготовки студентів до здійснення майбутньої виховної діяльності є **квазіпрофесійна діяльність**, сутністю якої є відтворення в аудиторних умовах майбутньої праці вчителя (моделювання соціального та предметного змісту цієї діяльності). Саме у процесі вивчення спеціальних дисциплін виявляється можливість за допомогою навчальних, імітаційних, ділових ігор відтворювати контекст майбутньої професійної діяльності (моделювати ситуації міжособистісних взаємин учнів, учителя та учнів, здійснювати пошук оптимальних розв’язків конфліктних ситуацій та прийомів корекції майбутньої взаємодії з вихованцями). Оволодіння загальними основами майбутньої виховної діяльності здійснюється у ході проведення практичних занять із теорії виховання у курсі „Педагогіка”, при вивченні „Теорії та методики виховання”, спецкурсів, спецсемініарів. Однак знання, які здобуваються студентами під час вивчення вказаних дисциплін, не дають достатньої практичної підготовки щодо розв’язання завдань оптимізації взаємин в учнівському середовищі. З огляду на це ми розробили та впровадили у навчальний процес Житомирського державного університету спецкурс „Підготовка майбутніх учителів до формування культури взаємин підлітків”.

Мета **спецкурсу** полягала у підготовці студентів до здійснення виховної діяльності та передбачала озброєння їх знаннями та практичними навичками організації процесу виховання культури взаємин у школярів.

Основними загальними завданнями курсу постали:

- поглиблення, розширення знань про змістову сутність та структурні компоненти культури міжособистісних взаємин, про особливості взаємин у підлітковому колективі та ознайомлення з методами, засобами і формами їх оптимізації;

- практичне опанування студентами технологіями формування культури взаємин у школярів;

- виховання особистісних якостей майбутнього педагога, які сприяють ефективній взаємодії вчителя та учнів: постійна увага до особистості дитини, глибоке її розуміння, повага до неї та щирість у вияві своїх почуттів і переживань у процесі спілкування.

Осмислюючи потенційні можливості упровадженого спецкурсу щодо підготовки майбутніх педагогічних працівників до здійснення виховної діяльності, ми визначили й групу спеціальних завдань:

- 1) розвиток професійної компетентності майбутніх педагогів;
- 2) удосконалення умінь та навичок виховної діяльності;
- 3) розвиток творчого мислення;
- 4) формування аналітичних та проєктувальних умінь;
- 5) виховання навичок ефективної міжособистісної взаємодії.

При цьому ми виходили з того, що успішна реалізація майбутньої виховної діяльності зумовлюється оволодінням та набуттям студентами практичних навичок у застосуванні різних методів виховання учнів. Зміст практичного оволодіння різноманітними виховними технологіями полягає „у системному включенні до процесу пізнання інтелектуальної, емоційної та практичної сфер особистості” [2, 16.]. Серед таких ми, зокрема, використали різноманітні ігри, дискусії, творчі лабораторії, мозковий штурм, імаготерапію, моделювання педагогічних ситуацій. Студенти знайомилися також із методикою проведення таких форм роботи, як уроки культури, етичні студії, філософські столи, етичний театр; розробляли власні проєкти, складали плани етичних занять тощо. Пропоновані форми роботи з учнями практично апробувалися під час проведення занять у студентській групі.

Так змістом занять було передбачено опрацювання *методик вивчення взаємин* у підлітковому колективі й застосування їх до вивчення взаємин у студентській групі: анкета „Твоя думка про взаємини у класі”, методика „Кола ставлень”, методика „Визначення привабливості для школяра групи однокласників” (на основі індексу групової єдності Сішора), методика В. Стефансона „Q-сортування: діагностика основних тенденцій поведінки у реальній групі”, ігрова процедура „Цінності мого життя” (за Д. Григор’євим) та інші.

Окрім того студентам пропонувалося розробити та презентувати заняття етичного спрямування для підлітків „Твоя система цінностей”: визначити мету заняття, розробити його структуру – зміст діяльності вчителя та учнів на занятті (бесіда, розповідь, анкети, вправи, ігри, творчі завдання тощо); розробити програму етичного міні-театру, спроектувати модель заходу-комплексу для підлітків: „Відкритий мікрофон”, „Ти-Я-Ми: компроміс”, „Криві дзеркала”, „Будемо знайомі” тощо.

Однією з форм набуття професійного та соціального досвіду колективних та індивідуальних рішень, розвитку професійного мислення, оволодіння здатністю прогнозувати педагогічні ситуації є дискусійні форми роботи. Досліджуючи проблему створення дискусійних клубів із метою виховання студентів, А. Троцько наголошує на практико-орієнтованому їх спрямуванні. Так використання дискусій дозволяє відтворити типові, узагальнені ситуації в умовах скороченого часу; зміцнити студентами знання у контексті педагогічної професії, що стимулює розвиток їх професійної мотивації; розвивати професійно-педагогічну майстерність, що, у свою чергу, потребує вміння узгоджувати особистісні переконання та судження із загальною педагогічною концепцією [5].

Також застосовувався *метод дискусії* при проведенні практичних занять зі студентами з метою аналізу та пошуку шляхів вирішення проблем, які виникають у виховному середовищі загальноосвітньої школи. Так, зокрема, зі студентами було організовано проекти дискусійного характеру: дискусії, „круглі столи”, педагогічну раду, філософський стіл тощо. Зокрема, засідання круглого столу „Що, на вашу думку, заважає дитині спілкуватися?” включало наступні питання для обговорення:

1) презентація проблеми „Підліток і соціум: взаєморозуміння чи конфлікт?” (Розкрити особливості взаємин у підлітковому колективі, вказати причини, які їх зумовлюють, і наслідки, до яких призводять такі стосунки);

2) конфлікти у середовищі підлітків та шляхи їх розв’язання (використати матеріали опрацьованої статті, газетних та журнальних публікацій);

3) моделювання конфліктних ситуацій та пошук стилю раціональної поведінки в них як засіб попередження конфліктів.

Проблемам пошуку оптимальних форм практичного формування позитивних взаємин в учнівському колективі було підпорядковане проведення майбутніми учителями педагогічної ради „Спільна діяльність підлітків як чинник формування культури взаємин”, до розгляду якої було включено питання наступного характеру:

1) етична та естетична спрямованість клубів, гуртків, секцій, студій, їх виховні можливості;

2) творчі підходи до організації взаємодії вихованців, нові форми роботи;

3) організація КТС як один із способів покращення взаємин в учнівському середовищі.

Визначені завдання розв’язувалися також під час організації зі студентами філософського столу „Проблеми практичного формування культури взаємин старших підлітків”, дискусії „Без світу культури важко уявити собі світ особистості”, розробки і захисту проекту „Культура взаємин – запорука успіху людини”. Обов’язковими умовами використання цих форм роботи ми вважали утворення творчих груп; нестандартний, оригінальний підхід до виконання завдань; участь у підготовці й проведенні заняття всіх студентів; аналіз, оцінка, обговорення, доповнення, корекція, внесення пропозицій щодо обговорюваних проблем і проведення занять.

Ефективним методом у підготовці студентів до виховної діяльності, який використовувався нами, був *метод аналізу педагогічних ситуацій*. Його значення полягало у формуванні в майбутніх

учителів здатності до постановки завдань, вироблення і прийняття самостійних рішень, прищеплення вміння аргументовано відстоювати їх. Метод аналізу ситуацій стимулює пошук різних варіантів рішень, сприяє розвитку творчості, нестандартного мислення, формує комунікативні якості, створює можливість прогнозованості ситуацій майбутньої педагогічної діяльності. На заняттях студенти розв'язували педагогічні задачі; моделювали життєві ситуації, що дублюють реальні взаємини, відтворювали їх в аудиторних умовах, давали власну оцінку, пропонували шляхи їх вирішення. Ситуації для аналізу обиралися із реальної шкільної практики. Серед таких ми, зокрема, використали:

Ситуація 1. У 7 класі почали складатися напружені взаємини з новим учнем Олегом. Хлопець тримається осторонь і не йде на контакт. Діти або ігнорують його або ж насміхаються. В особовій справі учня записано, що навчається він посередньо, активної участі у справах класу не брав.

Які дії вчителя щодо оптимізації взаємин між новим учнем і класом?

Ситуація 2. Після уроків класний керівник спільно з класом обговорюють майбутній виховний захід. Вислуховуються всі побажання учнів. Коли вчитель запитав у учениці, що сиділа осторонь класу, яким вона бачить проведення класної справи, та відповіла: „А чому ви в мене запитуєте? Все одно буде так, як захоче наша староста”.

Чому дівчина так висловилась? Що ви можете сказати про взаємини у класі? Які стосунки склалися з цією дівчиною? Якими мають бути дії вчителя?

Ситуація 3. Вчитель запропонував учням відвідати музей, однак діти не виявили бажання йти. Проте вони не проти були піти на екскурсію в інше місце. Про візит до музею вже було домовлено, й екскурсовод чекав на групу.

Як ви запропонуєте вчинити вчителю? Як потрібно планувати позакласні заходи, щоб учні охоче брали в них участь?

Ситуація 4. Учень 8 класу сором'язливий, знічується у розмовах з іншими, не наважується виступати на класних зборах, виховних годинах. Класний керівник домовився з іншими вчителями, щоб ті доручали йому невеличкі повідомлення, консультуючи його з методики публічного виступу. Такі спроби поступово відроджували упевненість учня в собі.

Проаналізуйте ситуацію. У чому проявився особистісний підхід вчителя стосовно підлітка? Які методи роботи з таким учнем ви могли б запропонувати? Як зорієнтувати клас на допомогу цьому учневі?

Суттєвим чинником впливу на школяра є особистість учителя, його загальна культура, майстерність, професійні здібності, а також здатність творчо реагувати на ситуації взаємин, прогнозувати наслідки взаємодії підлітка з однолітками, учителями, адекватно підходити до розв'язання проблем, які виникають у повсякденному спілкуванні старших підлітків. Для розв'язання цього завдання ми застосували у роботі з майбутніми вчителями вправи на аналіз особливостей власної особистості та проявів поведінки у взаєминах із іншими, складання пам'ятки „Поведінка вчителя у взаєминах із старшими підлітками”, різноманітні вправи. Зокрема зміст застосованої вправи „Розв'яжи ситуацію...” поставив перед студентами завдання спрогнозувати можливі наслідки

визначеної ситуації та знайти оптимальні шляхи її уникнення чи оптимізації. Так студенти отримували картки з висловлюваннями, які потрібно було продовжити й обґрунтувати: „Якщо на підлітка кричати, він...”, „Підліток почувається комфортно, коли...”, „Підліток, що прагне утвердитися в колективі, ...”, „Якщо підліткові робити зауваження, соромити в присутності інших, це...” тощо.

Узагальнюючи вищевикладене, зазначимо, що підготовка студентів до формування культури міжособистісних взаємин підлітків є складовою професійного навчання і підвищення їхньої кваліфікації. Виховання високої професійної культури студента педагогічного вузу, а отже, і його готовності до майбутньої виховної діяльності у загальноосвітніх закладах, передбачає формування педагогічного мислення, яке базується на системі теоретичних знань із педагогіки, психології, вікової психології, теорії та методики виховання та виявляється у здатності використовувати ці знання, оперувати ними у практичній діяльності - у ситуаціях спілкування з учнями, у налагодженні між ними ефективних взаємин, у організації виховного процесу загалом.

Загалом досвід упровадження спецкурсу засвідчує, що результативними є методи групової роботи зі студентами з розв'язання поставлених завдань; застосування методик вивчення і формування взаємин підлітків безпосередньо у студентській групі; дослідження цієї проблеми у процесі практики; мотивація майбутніх учителів на пошук і застосування оптимальних способів взаємодії з підлітками, розвиток їх пізнавальної активності, самостійності та здатності до творчості. Це, у свою чергу, є важливою складовою професійної підготовки майбутніх учителів.

Подальшого пошуку потребує підготовка майбутніх учителів до полікультурного виховання учнів, особливо у зв'язку із входженням України до Болонського процесу.

Література

1. Андрущенко В. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу // Вища освіта України, 2004. - № 1. – С. 5-9.
2. Левківський М.В. Нові навчальні технології // Вісник Житомирського педагогічного університету, 1999. - №3. - С. 14-18.
3. Мороз Л.В. Проблема готовності викладача до виховної роботи у вищих навчальних закладах // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 35. „Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства”. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – С. 141-145.
4. Падалка О.С., Нісімчук А.С. Дидактично-технологічна підготовка магістрів: прикладний аспект / Монографія. Книга 2. – Луцьк: Вид-во „Волинська обласна друкарня”, 2004. – 156 с.
5. Троцько А.В. Дискусійні клуби як фактор виховного впливу на студентів у педагогічному вищому навчальному закладі // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 35. „Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства”. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. – С. 245-247.

